

Henryk Machel

Uniwersytet Gdański

Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno-penitencjarne

Abstrakt: Przestępczość kobiet w Polsce, czyli naruszanie przez nie norm prawnych zagrożonych karą, nie jest duża. Liczba skazanych kobiet w więzieniach pozostaje od dłuższego czasu na poziomie 7–10% ogółu populacji skazanych. Z badań wynika, że płeć ma niewielki wpływ na przestępczość. Zauważono jednak, iż takie stany fizjologiczne jak ciąża, karmienie piersią mogą usposabiać do zachowań naruszających prawo. Odnotowano także, iż więcej kobiet niż mężczyzn popełnia przestępstwa wymagające sprytu. Mniejsza liczba przestępstw popełnianych przez kobiety wyjaśniana jest czynnikami wychowania rodzinnego, w którym matki reprezentują większy tradycjonalizm. Kobiety są też ofiarami przestępstw takich jak przemoc w rodzinie, molestowanie seksualne, handel ludźmi, przestępstw związanych z prostytutką. Skazane na karę pozbawienia wolności odbywają karę w odrębnych zakładach karnych, w których mogą rodzić swoje dzieci i pozostawać z nimi w więziennych Domach Matki i Dziecka do ukończenia przez nie 3 lub wyjątkowo 4 lat życia. Skazane kobiety są w więzieniu traktowane ze względów osobowościowych nieco „łagodniej” niż mężczyźni, ale podlegają tym samym rygorom w zależności od rodzaju i typu zakładu karnego w jakim odbywają karę. Są przygotowywane do roli matki, żony lub do samodzielnego życia na wolności. **Słowa kluczowe:** przestępczość kobiet, różnice międzypłciowe, więzienne Domy Matki i Dziecka.

Pojęcie przestępstwa i przestępczości w prawie polskim

Dla porządku przypomnę czym jest przestępstwo i przestępczość. Przestępstwo jest czynem zabronionym prawem i zagrożonym karą. Jest to zachowanie człowieka

naruszające określone w danej chwili standardy prawne, czego skutkiem powinno być poniesienie przez niego kary. W prawie karnym wyróżnia się dwie kategorie przestępstw: zbrodnie i występki. Zgodnie z aktualnym stanem prawnym (polski Kodeks karny z 1997 r.), zbrodnia jest to czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech albo surowszą. Występkiem jest czyn zabroniony, zagrożony karą grzywny powyżej 30 stawek dziennych, ograniczeniem wolności albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc¹. Takie zachowanie zwykle narusza też standardy moralne i obyczajowe. Jak wiadomo, różnice międzypłciowe nie chronią ludzi przed zachowaniami przestępczymi, wobec tego sprawcami przestępstw są mężczyźni i kobiety. Karę pozbawienia wolności orzeka się zarówno wobec mężczyzn jak i wobec kobiet.

Jak podaje w książce *Jej niezależny umysł* A. Campbell², w ostatnich 30 latach ukazało się ponad 110 tysięcy publikacji naukowych na temat problematyki gender czyli płci społeczno-kulturowej, a także różnic międzypłciowych. Część z nich dotyczyła przestępczości kobiet. Znajdują się w nich analizy psychologiczne, socjologiczne, pedagogiczne i psychiatryczne oraz mieszane. Różni badacze, także polscy, a szczególnie zachodni, poszukiwali przyczyn przestępczości kobiet. Ustalali ich rodzaje, szkodliwość społeczną, starając się jednocześnie wskazać na związek zachowań przestępczych kobiet z prostytutką, alkoholizmem i narkomanią. Przestępczość przynosi szkody społeczne: moralne, materialne oraz na zdrowiu i życiu. Dlatego państwo powinno ochraniać społeczeństwo przed tym niekorzystnym zjawiskiem i jego skutkami. Jedną z głównych reakcji na przestępczość jest orzekanie wobec sprawców przestępstw kary pozbawienia wolności. Różnice międzypłciowe nie mają tu znaczenia. Problemy wynikające z międzypłciowości jawią się dopiero w chwili jej wykonywania.

Czy płeć ma wpływ na przestępczość?

Odpowiedź na to pytanie wymaga odwołania do różnic międzypłciowych wynikających z natury kobiet i mężczyzn. Rozwinięcie zagadnienia wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Jest ono szeroko opracowane w literaturze, także polskojęzycznej (np. Blum, Wojciszke)³. Ograniczę się zatem do obszaru przestępczości. W niniejszym tekście omówię jedynie niektóre aspekty zagadnienia. Według B. Hołysta, różnica płci ma duży wpływ na rodzaj, częstotliwość i cha-

¹ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Wydawnictwo Prawnicze Lexis-Nexis, Warszawa 2004, s. 197.

² A. Campbell, *Jej niezależny umysł*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.

³ D. Blum, *Mózg i płeć. O biologicznych różnicach między kobietami i mężczyznami*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000; B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*, GWP, Gdańsk 2002; B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, „Scholar”, Warszawa 2002.

rakter popełnionych przestępstw. Autor ten zwraca uwagę, że przestępczość kobiet stosunkowo niedawno zainteresowała badaczy. Rzeczywiście liczba przestępstw dokonywanych przez mężczyzn jest na całym świecie zdecydowanie większa od liczby przestępstw dokonywanych przez kobiety. Potwierdzają to międzynarodowe statystyki kryminalne, np. International Crime Statistic, International Criminal Police Organization (Interpol). Hołyst⁴ uważa, że „współczesna kobieta nie tylko zmierza do równości wobec prawa i w zawodzie, lecz wręcz pragnie wyzwolić się od dominacji mężczyzny i wręcz walczy o swoje uprawnienie społeczne. Taki bieg wydarzeń ma bardzo duży wpływ na zmiany zachodzące w charakterze przestępczości kobiet”. Powołując się na literaturę niemiecką, stoi on na stanowisku, że stosunkowo niską liczbę przestępstw kobiet można wyjaśnić innymi czynnikami o charakterze społecznym, specyficznymi dla kobiet. Do nich należą: życie dziewcząt i kobiet zwykle (zwyczajowo) w konserwatywnych strukturach rodzinnych, w których dominują tradycyjne wartości i wzorce zachowań; pozostają one pod większą kontrolą rodziców oraz mężów – choć w ostatnich latach kontrola ta zmniejsza się, a także dzieci, a ich funkcjonowanie silnie wiąże się z wykonywaniem określonej roli społecznej, co w znacznym stopniu redukuje lub eliminuje ich bezpośredni dostęp do wzorców zachowań dewiacyjnych wobec obowiązujących standardów. Dziewczęta w procesie dorastania bardziej orientują się na wzorce zachowań demonstrowane przez ich matki niż przez ojców. Jednak u kobiet zauważa się pewne specyficzne czynniki, które według niektórych autorów, np. J. Schneidera⁵, mogą sprzyjać pojawieniu się zachowań przestępczych: karmienie piersią, menstruacja, ciąża. Analiza przyczyn przestępczości wskazuje, że kobiety dokonują rozmaitych przestępstw: od przestępstw przeciwko mieniu począwszy do przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu. Dopuszczają się zatem także przestępstw z użyciem przemocy, a nawet zgwałceń, na co zwracają uwagę, omawiając przestępczość Polek A. Siemaszko i współpracownicy⁶.

Campbell podejmując zagadnienie przestępczości kobiet wyróżniła trzy elementy. Po pierwsze, rozmiary przestępczości mężczyzn są zdecydowanie większe niż przestępczości kobiet, o czym już wspominałem. Autorka powołując się na badania wielu osób podaje, że różnice międzypłciowe w największym stopniu są widoczne w obszarze przestępstw z użyciem przemocy, a w najmniejszym w obszarze przestępstw drobnych, szczególnie skierowanych przeciwko cudzej własności⁷. Przytacza statystyczne dane amerykańskie, informujące o liczbie aresztowań kobiet, sprawczyń przestępstw, z których wynika, że liczba ta w poszczególnych rodzajach przestępstw jest relatywnie niższa niż liczba aresztowań mężczyzn. Ko-

.....

⁴ B. Hołyst, *Kryminologia*, PWN, Warszawa 1994, s. 226.

⁵ J. Schneider, *Die Psychologie des 20 Jahrhunderts*, t. XIV, Auswirkungen 1981, s. 437–451.

⁶ A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 3*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2003.

⁷ *Ibidem*, s. 336.

biety rzadziej są aresztowane za przestępstwa: z użyciem broni (8,2%), o charakterze rabunkowym (9,8%), za kradzieże z włamaniem (11,9%), za zabójstwa (10,3%). Mniejsza liczba aresztowań dotyczy tzw. „zwykłych” (21%) i „poważniejszych” napadów (18,8%). Można się jedynie domyślać, co oznacza napad „zwykły”, a co napad „poważny”, zwłaszcza że napady rabunkowe zostały już wymienione (dokładnie rabunki). Interesujące jest, że w świetle tej statystyki stosunkowo wysokie wskaźniki kobiecy uzyskały w popełnianiu przestępstw, które wymagają sprytu. Jednak były one niższe niż wskaźniki tych samych przestępstw u mężczyzn. Do nich można zaliczyć zwykłe kradzieże, fałszerstwa, malwersacje finansowe i oszustwa. Autorka analizując statystyki przestępczości kobiet w wielu krajach, doszła do wniosku, że opisany tu model, zarówno aresztowań (kwestia proporcji), jak i rodzajów przestępstw kobiet ma charakter uniwersalny. W związku z tym z niewielkimi odchyleniami występuje w większości krajów świata.

Po drugie, nasila się przestępczość wśród mężczyzn i kobiet. Autorka zauważyła także drugą prawidłowość: wzrost przestępczości wśród mężczyzn powoduje równoległe nasilanie się przestępczości wśród kobiet. Ponieważ fakt ten nie jest, jak widać, związany z płcią, należy go wyjaśnić odwołując się do socjologicznych teorii przestępczości, dobrze znanych w kryminologii. Autorka uznała, że związek między wzrostem przestępczości mężczyzn i przestępczości kobiet jest bardzo silny. Obliczyła korelację między wskaźnikami przestępczości mężczyzn i kobiet. Odrębnie dla przestępstw przeciwko własności i dla przestępstw z użyciem przemocy.

Po trzecie, wśród kobiet, podobnie jak mężczyzn, przestępstwa przeciwko własności (mieniu) i przestępstwa przeciwko przemocy maleją i wzrastają równoległe. Wiele badań kryminologicznych potwierdza tę prawidłowość. Relacje te występują w wielu krajach.

Z przedstawionych wyżej trzech faktów Campbell wyprowadziła następujące wnioski, uznając jednocześnie, że zaprezentowane przez nią dane „mogą nam dostarczyć wskazówek jak powinna wyglądać teoria kobiecej przestępczości”⁸:

1. Uniwersalność występowania opisanych relacji w zjawisku przestępczości kobiet (dotyczą większości krajów) może pozwolić na wyprowadzenie wniosku, że wyjaśnienia dotyczące różnic międzypłciowych w zakresie przestępczości jak i tego, że naruszanie cudzej własności jak i użycie przemocy współwystępują ze sobą, odzwierciedlają pewne podstawowe zasady, które nie zależą od kręgu kulturowego ani od okresu historycznego.
2. Wyraźna różnica w wysokości wskaźników kobiet i mężczyzn pozwala sądzić, że płcie różnią się gotowością do podejmowania działalności przestępczej. Zdecydowana mniejsza gotowość występuje u kobiet.
3. Uwarunkowania przestępczości mężczyzn i kobiet są podobne i są funkcją środowiska społecznego.

.....
⁸ A. Campbell A., op. cit., s. 338.

4. Związek między warunkami środowiskowymi a kradzieżami jest podobny do związku między takimi warunkami a użyciem przemocy. Przemoc, z dużym prawdopodobieństwem, służy temu samemu co kradzież.

Odwołując się do kryminologicznej teorii kontroli społecznej, jej twórca, T. Hirschi uznał, że z przyjętych różnic międzypłciowych w przestępczości bezwzględnie trzeba zwrócić uwagę na wyższy poziom socjalizacji dziewcząt i wyższy poziom ich integracji z rodziną i ze szkołą. Ustalenia te w pewnym stopniu wyjaśniają mniejsze wskaźniki przestępczości wśród kobiet w porównaniu z wyższymi wskaźnikami przestępczości mężczyzn. Naturalnie nie trudno zauważyć często występujące związki między przestępczością kobiet a prostytutką⁹, przestępczością a alkoholizmem, przestępczością a narkotykami. Jak wiemy te dwie ostatnie relacje dotyczą także mężczyzn. Nie znalazłem danych na temat zachowań przestępczychprostituujących się homoseksualnie młodych mężczyzn, podobnie jak interesujący się tą problematyką J. Kurzępa¹⁰.

Sprawcy przestępstw – kobiety i mężczyźni – mogą się charakteryzować różnymi defektami psychicznymi, które ułatwiają im uczenie się zachowań przestępczych i utrudniają proces resocjalizacji. Bardzo często symptomem występującym zarówno u kobiet jak i u mężczyzn jest psychopatia¹¹.

Kobiety jako ofiary przestępstw

Kobiety są również ofiarami przestępstw. Sprawcami mogą być zarówno mężczyźni jak i inne kobiety. Według literatury, mediów i statystyk, także polskich, najczęstszymi przestępstwami, których ofiarami padają kobiety są:

- przestępstwa przeciwko wolności seksualnej (szczególnie zgwałcenia),
- znęcanie się nad członkiem rodziny,
- przestępstwa związane z prostytutką (sutenerstwo, kuplerstwo),
- handel ludźmi.

Przestępstwom tym towarzyszą często groźby bezprawne itp. Zgwałcenia mogą mieć charakter zbiorowy i indywidualny. Kryminolodzy szacują, iż wiele tego rodzaju przestępstw zasila tzw. „ciemną liczbę”. Pospiszył, powołując się na autorów zachodnich i badając sprawców zgwałceń odbywających karę pozbawienia

⁹ Z. Izdebski, K. Kanarkowska-Lecyk, *Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne, mężczyzn homoseksualnych i osób uzależnionych od narkotyków*, Wydawnictwo ORGANON, Zielona Góra 2000.

¹⁰ J. Kurzępa, *Młodzież pogranicza – „świnki” czyli o prostitucji nieletnich*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.

¹¹ B. Pastwa-Wojciechowska, *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.

wolność w Polsce, wyróżnił aż 9 kategorii zgwałceń, którymi wyczerpał wszystkie okoliczności tych przestępstw¹²:

- okazjonalny z dużą kompetencją społeczną,
- otwarcie sadystyczny,
- okazjonalny z małą kompetencją społeczną (bezceremonialny),
- sadystyczny w sposób zawołowany,
- niesadystyczny z dużą kompetencją społeczną,
- z otwarcie okazywaną złością,
- odwetowy z dużą kompetencją społeczną,
- odwetowy z małą kompetencją społeczną.

Ofiarami zgwałceń są młode i nieletnie dziewczęta zaś sprawcami nieletni, młodociani i dorośli mężczyźni.

Przestępstwa znęcania się nad rodziną występują w wielu krajach świata bez względu na istniejącą tam kulturę¹³. Charakterystyczne jest znęcanie się nad partnerką życiową przez jej partnera. Efektem tego jest, będące najczęściej odruchem obronnym kobiety, jego zabójstwo i w konsekwencji skazanie na długoterminową karę pozbawienia wolności. Jak widać, ofiarami przemocy, znęcania się moralnego i fizycznego nad członkami rodziny, są dzieci ale najczęściej kobiety – żony, konkubiny, partnerki życiowe sprawców tego rodzaju przestępstw. Te „męskie” przestępstwa są najczęściej z różnych powodów przez dłuższy czas nieujawniane. Matki, żony, konkubiny, zwykle wstydzą się swojej sytuacji. Są też często szantażowane przez swoich oprawców i boją się dalszych negatywnych konsekwencji dla siebie i dla swojej rodziny, ponieważ systemy prawne (także polski) zwykle nie zapewniają im należytego bezpieczeństwa. W bardziej skuteczny sposób czyni to niemiecki system prawny, który stanowi, że w mieszkaniu zostaje matka z dziećmi, a mężczyzna musi odejść. Mężczyźni – sprawcy znęcania – zabrania się zbliżania do tego mieszkania na określoną liczbę kilometrów¹⁴. Na podstawie statystyk kryminalnych, podręczników kryminologii i patologii społecznej oraz terapii na temat ofiar przemocy w rodzinie, można zdecydowanie określić to przestępstwo jako powodujące terror w rodzinie, a następnie prowadzące do jej rozpadu¹⁵. W 2005 roku w Polskich zakładach karnych przebywało łącznie 2309 takich więźniarek, stanowiło to 2,87% całej populacji. Dla porównania, według M. Marczak¹⁶, w latach 2002–2003 wskaźnik ten wynosił: w Niemczech – 4,8%,

.....

¹² K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne. Resocjalizacja*, PWN, Warszawa 2005.

¹³ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo „Arche”, Gdańsk 1999; K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1999.

¹⁴ E. Chęcińska, *Przemoc w rodzinie niemieckiej w świetle wybranych badań i notatek prasowych*, [w:] *Rodzina i szkoła wobec przemocy*, red. T. Sakowicz, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004.

¹⁵ J. Błachut i inni, op. cit., s. 331.

¹⁶ M. Marczak, *Losy życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, maszynopis rozprawy doktorskiej, UAM, Poznań 2006.

w Anglii i Walii – 5,9%, w Czechach – 4,3%, w Hiszpanii – 8%, w Rosji – 5,8%, we Francji – 3,9%. Generalnie przestępczość w kobiet w Polsce, podobnie jak w innych krajach, nie jest duża i zwykle pozostaje na poziomie 7–10%.

Analizując przestępczość kobiet warto zwrócić uwagę na dwa wyjątkowo negatywne społecznie przestępstwa:

- porzucenie dziecka,
- porzucenie dziecka ze skutkiem śmiertelnym.

Warto zaznaczyć na koniec, że istnieje jak wiemy, odmienny sposób odczuwania przez kobiety izolacji penitencjarnej, o czym kilka słów niżej.

Przestępstwa związane z prostytutką: stręczycielstwo, kuplerstwo i sutenerstwo

Według polskiego kodeksu karnego (art. 203 k.k. z 1997 r.) stręczycielstwo polega na doprowadzaniu do uprawiania prostytucji przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub wykorzystując stosunek zależności albo krytyczne położenie. Z etycznego punktu widzenia jest to szczególnie ohydne przestępstwo. Jest to po prostu wymuszanie świadczenia prostytucji wbrew woli ofiary. Kuplerstwo i sutenerstwo polegają na tym, że nakłania się osobę do uprawiania prostytucji lub jej to ułatwia w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 204 k.k.). Wśród przestępstw związanych z prostytutką można m.in. wskazać na okradanie prostytutek z ich zarobku przez stręczycieli i sutenerów lub zmuszanie ich do pracy w kontraktach sadystrycznych.

Handel kobietami – jest wyjątkowo niebezpiecznym przestępstwem. Jest on kwalifikowany w polskim prawie karnym jako handel żywym towarem (art. 253 k.k. z 1997 r.) Technika tego przestępstwa polega na podstępnym zwabianiu atrakcyjnych, młodych kobiet do wyjazdu do innego państwa pod pozorem załatwienia dobrej pracy lub pracy w ogóle. Często obiecuje się im pracę kelnerki, barmanki, modelki, striptizerki, opiekunki do dzieci, ludzi starych itp. Na granicy państwowej organizatorzy wyjazdu zabierają im paszporty lub inne dokumenty tożsamości i już nie oddają, w związku z czym, na ogół nie znając języka, kobiety te są od nich całkowicie zależne. Są ukrywane przed organami prawa i materialnie wykorzystywane przez „swoich” właścicieli. Niekiedy są sprzedawane innym „właścicielom”, co zdecydowanie utrudnia ich wyzwolenie się. Powrót tych kobiet do normalności, jak i kobiet zgwałconych, jest niesłychanie trudny. Wymagają natychmiastowej i specjalistycznej psychoterapii, bez której z trudem przystosowują się do normalnego życia.

Polskie kobiety w więzieniu – wybrane aspekty penitencjarne. Uwagi ogólne

Kobiety, sprawczynie przestępstw, odbywają karę pozbawienia wolności w odrębnych zakładach karnych. Wymóg ten zaakcentowany został przez Reguły Minimalne ONZ z 1955 r., które stanowią, iż: „Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn”. Zasadę tę przejął polski kodeks karny wykonawczy z 1997 r. w art. 87 § 1. Obecnie, zgodnie z naszym ustawodawstwem, kobiety mają prawo, podobnie jak skazani mężczyźni, do powierzchni 3 m² w celi. Wykonywanie wobec nich kary pozbawienia wolności odbywa się według tych samych zasad kodeksowych, z małymi odchyleniami ze względu na odmienność osobowości kobiecej, pozostawania w okresie ciąży lub karmienia, pełnienia funkcji matki itp. Artykuł 87 § 2 stanowi, że „Skazana kobieta odbywa karę w zakładzie karnym półotwartym, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu”. Oznacza to, że generalnie korzystają z wszystkich uprawnień, w tym przepustkowych, jakie dają zakład półotwarty i zakład otwarty. Jedynie w niektórych przypadkach ich więzienne życie regulowane jest porządkiem zakładu zamkniętego. Według Marii Gordon¹⁷ kwestia kobieca w więzieniu była zawsze problemem drugoplanowym ze względu na stosunkowo małą liczbę kobiet. Jednak w przepisach penitencjarnych umieszczono wyjątkowe postanowienia dotyczące kobiet, zwłaszcza zaś ciężarnych i matek małych dzieci. Wytyczne Dyrektora CZZK z 1975 r. zalecały m.in. zezwolenie na odbywanie widzeń z dziećmi we własnej odzieży i zezwolenie na poczęstunek słodyczami i owocami oraz na wręczenie dzieciom upominków. Dopuszczały także możliwość udzielania kobietom widzeń z osobami najbliższymi poza terenem zakładu karnego oraz zezwalały na czasowe opuszczenie zakładu karnego na okres do 5 dni. Z biegiem czasu ulg było więcej, co znajdowało uzasadnienie w relacjach rodzinnych kobiet i ich nieco odmiennej sytuacji społecznej. Wielu autorów poruszających zagadnienie kobiet w więzieniu zwraca uwagę, co uczyniłem już wyżej, na ich odmienność w porównaniu z mężczyznami. Są one bardziej delikatne, bardziej wrażliwe, bardziej odczuwające potrzebę miłości i miłości macierzyńskiej. Poza wspomnianą Marią Gordon zwracają uwagę na to M. Bramska¹⁸ i J. Niedworok¹⁹ Ich związek z rodziną, mężem, z dziećmi lub innymi osobami najbliższymi jest zwykle bardzo silny i bardzo emocjonalny. Zdecy-

¹⁷ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi kobietami*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, red. M. Marek, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 477.

¹⁸ M. Bramska, *Kobiety pozbawione wolności*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, „Biuletyn RPO” 1997, nr 32.

¹⁹ J. Niedworok, *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988.

dowanie gorzej niż mężczyźni kobiety znoszą izolację więzienną. Częściej pojawia się u nich poczucie samotności, beznadziejności i braku bezpieczeństwa. Kobiety najczęściej w sposób ciągły odczuwają stres powodowany karą pozbawienia wolności, a szczególnie mocno odczuwają go w ostatnim okresie przed zwolnieniem. Wynika to m.in. z niepewności czy nie odejdzie mąż, konkubent, z niepewności o los dzieci, i perspektywę jaka je czeka po zwolnieniu. Dlatego właśnie uważa się, że bardzo ważne są częste kontakty z osobami najbliższymi. Jak pisze M.D. Pełka-Sługocka²⁰, mimo że kobiety również prezentują zróżnicowany poziom demoralizacji, to jednak zwykle uznają, że rola żony i matki jest dominująca. Ich izolacja powoduje stały niepokój o rozbicie rodziny, lęk przed zmienioną niekorzystnie sytuacją życiową. Wreszcie kobiety ze względu na swoją odrębność biologiczną, wymagają mniej surowych, bardziej „kobięcych” warunków sanitarno-bytowych²¹. Według L. Olejnikowej, doświadczonej w pracy resocjalizacyjnej z więźniarkami i powołującej się na różne badania „...pobyt kobiety w izolacji nie ma decydującego znaczenia dla zapobiegania przestępczości”. Ten środek jej zdaniem powoduje jedynie rozpad rodziny, utratę mieszkania, a wreszcie nasilenie demoralizacji. Pisze ona dalej: „Powrót do środowiska ludzi wolnych okazuje się trudniejszy, niż skazane kobiety przypuszczają, będąc w więzieniu. Reakcja społeczeństwa nie jest przychylna więźniom, a w szczególności kobietom naznaczonym piętnem «zdemoralizowanej matki»”²². Jest to zapewne problem wymagający dokładniejszego zbadania.

Postępowanie resocjalizacyjne wobec kobiet jest podobne jak wobec mężczyzn. Tam gdzie jest taka konieczność podejmują one naukę zawodu. Czasami zostają zatrudnione, w miarę możliwości odpłatnie, zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz zakładu karnego. Stosuje się wobec nich rozmaite formy pracy kulturalno-oświatowej, zajęć sportowych a także inne formy sensownego zagospodarowania wolnego czasu, np. wychowania przez sztukę, teatr, a także autorskie programy psychokorekcyjne przygotowujące kobiety-więźniarki do wolności²³. Wobec osób tego wymagających stosuje się oddziaływanie terapeutyczne. Na przykład w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu funkcjonują dwa oddziały terapeutyczne dla skazanych kobiet: dla uzależnionych od alkoholu oraz dla kobiet z różnego rodzaju niepsychotycznymi defektami osobowości a także dla kobiet o obniżonym poziomie inteligencji. Kierownikami tych oddziałów są psychologowie, zaś personel składa się z wykwalifikowanych wychowawców i terapeutów. Wobec tej kate-

.....

²⁰ M.D. Pełka-Sługocka, *Terapeutyczne oddziaływanie szkół zawodowych na więźniów*, Łódź 1969.

²¹ L. Olejnikowa, *Program pracy wolontarystycznej „BONA” jako metoda readaptacji społecznej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. J. Dybalska, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2009. s. 98–104.

²² *Ibidem*, s. 98.

²³ M. Marczak (red.), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

gorii więźniarek, jak i wobec pozostałych, a szczególnie wobec więźniarek-matek, w tym matek uczestniczących w wychowaniu swoich dzieci w Domu dla Matki i Dziecka, który funkcjonuje na terenie zakładu karnego (podobny jest w Zakładzie Karnym w Krzywańcu) szczególnie akcentuje się troskę o kontakt z najbliższą rodziną i zachowanie możliwie najlepszej więzi rodzinnej. Warto podkreślić, iż badania socjologiczne dotyczące pracy kobiet w Polsce, i nie tylko w naszym społeczeństwie, wskazują, iż napotykają one na większe trudności w pozyskaniu zatrudnienia niż mężczyźni. Tymczasem pozyskanie pracy po zwolnieniu z więzienia jest jednym z ważnych czynników chroniących byłych skazanych, w tym kobiety, przed recydywą przestępczą. Biorąc pod uwagę niekiedy bardzo trudną sytuację życiową odczuwaną przez kobiety-matki w związku z nagłym pozbawieniem ich wolności jako bardzo traumatyczną, nie trudno zauważyć u nich reakcje wskazujące na pojawienie się kryzysu emocjonalnego, wymagającego interwencji kryzysowej jako elementu szeroko rozumianego postępowania resocjalizacyjnego wobec nich. Jest to efekt negatywnego stylu życia, który doprowadził je do przestępstwa i do więzienia oraz oddzielił je od osób najbliższych, w tym dzieci, z którymi obcowały każdego dnia. W artykule nie będę zajmował się zagadnieniem kryzysu emocjonalnego, który może wystąpić zarówno u więźniów jak i więźniarek, kiedy stają się oni nagle ofiarami zachowań patologicznych innych więźniów (np. zgwałcenia homoseksualne, zmuszanie do praktyk lesbijskich itp.) Kryzys emocjonalny i sposób wyjścia z niego zostały szeroko opisane w książce wydanej pod reakcją Doroty Kubackiej-Jasieckiej i Krzysztofa Mudynia²⁴. M. Kuleta i J. Trzópek²⁵ uważają, podobnie jak inni, że kryzys emocjonalny wywołany jest czynnikami zewnętrznymi i najczęściej wynika z wadliwego stylu życia. Jego zmiana poprzez interwencję kryzysową może poprawić sytuację społeczną osoby pozostającej w kryzysie. Może to dotyczyć zmiany wyboru zachowań, rozsądnej oceny własnej sytuacji i respektu dla obowiązujących norm. Autorzy uważają, że proces zmiany stylu życia za pomocą interwencji kryzysowej składa się z sześciu etapów, nazywanych fazami: fazy przedrefleksyjnej, fazy refleksji, fazy determinacji, fazy działania, fazy podtrzymywania i fazy rezygnacji. Analizując je można dopatrzeć się w nich elementów teorii uczenia się. Jak się więc wydaje, o czym wyżej wspomniałem, interwencja kryzysowa, opisana przez M. Kuletę i J. Trzópek, może być wobec niektórych osób skuteczną metodą resocjalizacji. J. Cegielska²⁶ podała, że pewna liczba kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za zabójstwo to osoby, które z ofiar przemocy w rodzinie stały się (w obronie własnej,

.....

²⁴ D. Kubacka-Jasiecka, K. Mudyń, *Kryzys. Interwencja i Pomoc psychologiczna. Nowe ujęcie i możliwości*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

²⁵ M. Kuleta, J. Trzópek, *Zmiana stylu życia jako efekt przezwyciężania kryzysu – szansa czy konieczność?*, [w:] ibidem.

²⁶ J. Cegielska, *Kobieta w więzieniu*, „Forum Penitencjarne”, 2005, nr 7.

z desperacji, w afekcie) przestępcami. Według Marzec-Holki²⁷ dla pewnej liczby kobiet charakterystyczne jest także dzieciobójstwo. Wymienione tu kategorie przestępstw wymagają szczególnego postępowania psychokorekcyjnego, ponieważ wiele z tych sprawczyń czyni sobie wyrzuty, że nie umiały temu złu zaradzić.

Domy dla Matki i Dziecka

W Polsce funkcjonują dwa Domy dla Matki i Dziecka: w zakładzie karnym w Grudziądzu oraz w zakładzie karnym w Krzywańcu. Są to specyficzne placówki opiekuńczo-wychowawcze. Szczegółowego opisu i oceny Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu dokonała Helena Reczek²⁸, zastępca dyrektora tego zakładu. W Grudziądzu działa także więzienny oddział ginekologiczno-położniczy (jedyny w Polsce), w którym rodzą się dzieci kobiet odbywających karę pozbawienia wolności oraz kobiet aresztowanych z całego kraju. W Domu dla Matki i Dziecka przebywają matki-więźniarki z dziećmi do ukończenia 3 roku życia, a w szczególnych wypadkach do lat 4. Mogą w nim także przebywać dzieci więźniarek odbywających już karę, które pozostawały dotąd „na wolności”, o ile mieszczą się w podanych granicach wiekowych, i o ile wyrażą na to zgodę ich ojcowie, posiadający władzę rodzicielską. Ojcowie ci muszą także wyrazić zgodę na umieszczenie dziecka po urodzeniu w przywięziennym Domu Matki i Dziecka. Jak podaje H. Reczek²⁹, „Po narodzinach dziecka, wniosek matki wskazujący na formę opieki na jaką się zdecydowała kierowany jest do właściwego Sądu Rejonowego Wydziału Rodzinnego i Nietletnich” celem zaakceptowania go. Matka może wnioskować o umieszczenie dziecka w pozawięziennym domu dziecka, o oddanie dziecka rodzinie – jako rodzinie zastępczej, o oddanie pod opiekę męża lub partnera życiowego albo do adopcji. W więziennym Domu Matki i Dziecka nie ma cel więziennych. W wydzielonych salkach mieszkają trzy więźniarki-matki ze swoimi dziećmi, nad którymi sprawują całkowitą opiekę. Te, które tego nie potrafią, uczą się tego. Nadzór nad nimi sprawuje wyspecjalizowana służba resocjalizacyjna. Niektóre matki pod wpływem nowo narodzonych dzieci zmieniają się pozytywnie, niektóre nie. Praca w Domu Matki i Dziecka jest trudna. Przebywają tam osoby pierwszy raz karane, recydywistki i młodociane. Zdarzają się dzieciobójczynie. Niektóre kobiety zachodzą w ciążę podczas przepustek. Matki mają różne wykształcenie. Niektóre są po szkołach specjalnych a niektóre po studiach (np. anglistka, matematyczka, lekarz pediatra – *vide* H. Reczek). Zdarzają się alkoholiczki, narkomanki, nosiciel-

²⁷ K. Marzec-Holka, *Dzieciobójstwo. Przestępstwo uprzywilejowane – czy zbrodnia?*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2004.

²⁸ H. Reczek, *Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. I. Dybalska, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2009.

²⁹ *Ibidem*, s. 228.

ki wirusa HIV, kobiety po przebytych chorobach wenerycznych itp. W grudziądzkim Domu Matki i Dziecka niekiedy przebywają więźniarki innej narodowości, np. białoruskiej, rosyjskiej, sudańskiej (!), ukraińskiej lub bułgarskiej. Zapewniona jest pełna opieka lekarska, w tym pediatryczna i pielęgniarska. Dla kobiet-matek opracowany jest specjalny, autorski program resocjalizacyjny przygotowujący je do trudnej sytuacji, którą zastaną po zwolnieniu na wolność. W procesie trudnej socjalizacji dzieci kontaktuje się je z grupami rówieśniczymi w pozawięziennych przedszkolach, uczy się je normalnego zachowania w życiu codziennym, przyzwyczajają np. do ulicznego gwaru i zasad poruszania się, obcowania wśród innych ludzi itp.

Abstract: Female criminality and crime against women – a criminological-penitentiary view

Female criminality in Poland, that is the violation of legal standards by women, threatened by penalty, is not great. The number of sentenced women in prison has maintained at the same level 7%-10% of the general sentenced population for a long time. Research shows that gender does not have a great impact on criminality. However, there have been some findings physiological states such as pregnancy or breast feeding predispose women to commit crimes. It has also been noted that more women than men commit crimes where cleverness is required. The smaller number of women's crimes is explained by factors like family upbringing, where mothers present a greater traditional lifestyle. Women are also victims of crimes such as: domestic violence, sexual harassment, human trafficking, crimes associated with prostitution. Sentenced to imprisonment, they reside in separate penitentiary units, where they can give birth to their children and stay with them in prison Homes for Mothers and Children until the child turns 3 or exceptionally 4 years old. Imprisoned women, due to specific personality are treated more softly than men, but are subject to the same rigors as men, depending on the type of prison they are in. They are being prepared to perform the roles of mothers, wives or for an independent life in the free world. **Key words:** criminality, intersexual differences, Mother and Child prison houses.

Bibliografia

- [1] Blumd D., *Mózg i płeć. O biologicznych różnicach między kobietami i mężczyznami*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000.
- [2] Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Wydawnictwo „Arche”, Gdańsk 1999.
- [3] Bramska M., *Kobiety pozbawione wolności*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, „Biuletyn RPO” 1997, nr 38.
- [4] Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1999.
- [5] Campbell A., *Jej niezależny umysł*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- [6] Cegielska J., *Kobieta w więzieniu*, „Forum Penitencjarne” 2005, nr 7.

- [7] Chęcińska E., *Przemoc w rodzinie niemieckiej w świetle wybranych badań i notatek prasowych*, [w:] *Rodzina i szkoła wobec przemocy*, red. Sakowicz T., Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004.
- [8] Gordon M., *Postępowanie ze skazanymi kobietami*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, red. Marek M., Wydawnictwo Prawnicze Lexis-Nexis, Warszawa 1990.
- [9] Hołyst B., *Kryminologia*, PWN, Warszawa 1994.
- [10] Izdebski Z., Kanarkowska-Lecyk K., *Zachowanie seksualne kobiet świadczących usługi seksualne, mężczyzn homoseksualnych i osób uzależnionych od narkotyków*, Wydawnictwo ORGANON, Zielona Góra 2000.
- [11] Kuleta M., Trzópek J., *Zmiana stylu życia jako efekt przezwyciężenia kryzysu – szansa czy konieczność*, [w:] *Kryzys, interwencja i pomoc psychologiczna. Nowe ujęcie i możliwości*, red. Kubacka-Jasiecka W.D., Mudyń K., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- [12] Kurzepa J., *Młodzież pogranicza – świnki czyli o prostytucji nieletnich*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.
- [13] Marzec-Holka K., *Dzieciobójstwo. Przestępstwo uprzywilejowane – czy zbrodnia*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2004.
- [14] Marczak M., *Losy życia we kobiet odbywających karę pozbawienia wolności, maszynopis pracy doktorskiej*, UAM, Poznań 2005.
- [15] Marczak M., *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- [16] Niedworok J., *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988.
- [17] Olejnik L., *Program pracy wolontarystycznej „BONA” jako metoda readaptacji społecznej*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. Dybalska I., Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2009.
- [18] Pastwa-Wojciechowska B., *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- [19] Pełka-Sługocka D.M., *Terapeutyczne oddziaływanie szkół zawodowych na więźniów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1969.
- [20] Pospiszyl K., *Przestępstwa seksualne. Resocjalizacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- [21] Reczek H., *Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1988–2008*, red. Dybalska I., Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2005.
- [22] Schneider J., *Die Psychologie des 20 Jahrhunderts*, t. XIV, Auswirkungen 1981.
- [23] Siemaszko A., Gruszczyńska B., Marczewski M., *Atlas przestępczości w Polsce 3*, Oficyna Naukowa, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2003.
- [24] Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, „Scholar”, Warszawa 2002.
- [25] Wojciszke B. (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*, GWP, Gdańsk 2002.